

سکه غیر متعارف

اشیاء غیر معمول و عجیبی از دیرباز
برای انجام امور داد و ستد و گردش امور
سیاسی و اجتماعی به کار رفته‌اند.

نوشته ژان میشل سروه

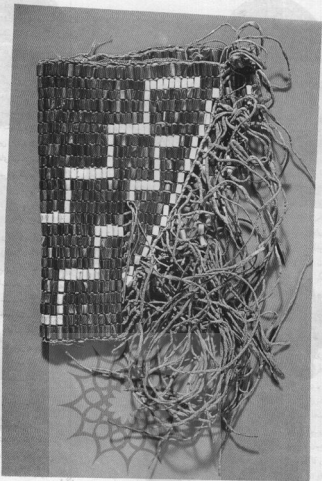
در بسیاری از مجموعه‌های موزه‌ها و نشریات قوم‌شناسی یا باستانشناسی گردنبندها یا دستبندهایی از جنس گوش‌ماهی، مروارید، دندان، استخوان یا پر و نیز خرده‌های سنگ یا فلز، ظروف سفالین، تکه‌های پارچه و سایر اشیاء ناهمگون به عنوان «پول بدوی» معرفی شده است.

برخی دیگر از اشیاء بی‌ظاهر مشابه این اشیاء به عنوان زینت‌آلات یا جواهرات توصیف شده‌اند، در حالی که هیچ دلیلی برای اینکه آنها زینت‌آلات بوده‌اند وجود ندارد و چه بسا از آنها نیز به صورت پول استفاده می‌کرده‌اند. طاهره میزان دوام این اشیاء که حساسی از ارزش بسیاری آن نرسد صاحبانشان بوده از یک سو و خصیصه‌های ظاهری آنها که بیانگر مفید نبودن آنها برای مقاصد دیگر بوده از سوی دیگر، باستانشناسان و دانشجویان رشته پیش از تاریخ را برسر آن داشته است تا به این نتیجه‌ها که در واقع از آنها به عنوان پول نیز استفاده می‌شده، نقشی کاملاً تزیینی نسبت دهند.

پول در تمدن‌های قدیم

بیش از دوهزار سال قبل، ارسطو متوجه شد که پیش از آنکه استفاده از سکه رایج شود، مردم چیزهایی را که از آنها زیاد در اختیار داشتند در مقابل اجناسی که نداشتند مبادله می‌کردند و این عمل به مثابه‌ی معروف بود قوم‌شناسان توصیف کرده‌اند که چگونه اجتماعات بسیار کهن و در عین حال دارای نظام سلسله مراتبی بسیار محکم از سیستم‌های مبادله پیچیده‌ای همچون کولا در سواحل غربی اقیانوس آرام، یلایا و سالاکس در آفریقای مرکزی و یسوتاک در سواحل شمال غربی آمریکای شمالی استفاده می‌کردند.

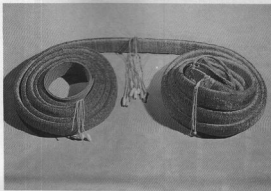

متنها الیه منت راسته
 این نسیه آهین، که بصورت
 چاقویی در حال پرتاب به نظر
 می رسد، زمانی در جمهوری
 آذربایقی مرکزی به عنوان پول
 به کار می رفته است.
 راسته و امیروم، دانه های صدف
 گوشه ای که با نوارهای چرم با
 بصورت رشته یا گره بند بافته
 شده است و در قرن هفدهم و
 هجدهم سرخوستان آمریکایی
 شمالی در معاملات خود با تبتار
 سفید پوست از آن استفاده
 می کردند.
 پایین، اشیائی که در جزایر
 سلیمان برای درست کردن پولی
 گونین ماهی به کار می رفته است.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
 رتال جامع علوم انسانی

بالا: بول مازنیانی
 که از طناب لینی که با بره‌های
 قرمز و قطعات صدف تزیین شده
 ساخته شده است. سمت چپ:
 یک دسته میخ آهنین بزرگ که
 در کنگر به‌توان بول از آن
 استفاده می‌شد (اواخر قرن
 نهم).

بدین ترتیب بول نیز همانند رواسطی که در نظام سلسله
 مراتبی و سلطه‌گرایی برقرار است، ابداع جدیدی نیست و
 یکی از ویژگی‌های تمدن‌هایی است. باستانی‌تر از تمدن‌های
 حوزه مدیترانه، خاور نزدیک یا خاور دور و یا آمریکای
 مرکزی بوده است. گردش اشیاء گران‌بها در درون و با بین
 این جوامع امری همگانی و به نحوی حاکمی از عملکرد بول
 بعنوان وسیله مبادله و همچنین واحد شمارش بوده است. اما
 در این جوامع کهن این وظایف بنیادی هنوز کاملاً شکل
 اقتصادی به خود نگرفته بودند. این وظایف در واقع تجلی
 نظام‌های خوشایند، اتحادهای سیاسی و اعتقادات و
 مکاتب فکری بودند که بر عرضه نیروی کار مؤثر بوده، تولید
 را سازمان داده و تقسیم ثروت را توجیه می‌کردند.

بول و یاد این مورد خاص «ماقبل بول» ابزار فعال
 زندگی اجتماعی بود. از این بول در هنگام تولد، ازدواج و
 عزاداری، به منظور اعلام جنگ و صلح، برای پرداخت
 نوان چرآئم جسمی و اخلاقی و نیز بعنوان وسیله‌ای برای
 فرو نشاندن خشم خداوندان باروری و مرگ استفاده می‌شد.
 دو خصیصه ندرت و غیرقابل استفاده بودن قس نسبتاً
 ماقبل بول در بعضی از شکل‌های جدید آن نیز به چشم
 می‌خورد. ماقبل بول در ضمن، خصوصیات اقتصادی و
 سیاسی پولهایی را از یک سو با ارزش گذاری
 بر فعالیتها و کالاهای مختلف و بنابراین بصورت بیش
 درآمدی بر روشهای پرداخت مرسوم امروزی و از سوی
 دیگر از طریق امکانات و تقویت روابط سلسله مراتبی قدرت
 بین افراد و گروهها، نیز دارا بود.

بهتر از تهارت

نظام‌های مبادله این جوامع کهن بدینگونه بسیار پیچیده‌تر از
 یک اقتصاد تهارتی ساده بوده است. از زمانهای پیشین داد و
 ستد اجناس بین مناطق بسیار دور از یکدیگر انجام
 می‌گرفت. نمونه‌های اجناس با دوا می مانند سنگ کهریا و
 شیشه سنگ (اسپیدین) صدها کیلومتر دورتر از محل
 اصلیشان در فواصل دوری همچون استرالیا تا سواحل
 شمالی گینه نو و از دریای سیاه تا لهستان و سرزمین رابین،
 بدست آمده‌اند. در دوران دیرینه سنگی علیاً (۳۵۰۰۰ تا
 ۱۰/۰۰۰ سال پیش) انسان کرومانیون در حوزه دوردون در
 جنوب فرانسه از گوش ماهی‌هایی که از اقیانوس اطلس یعنی
 به فاصله ۲۰۰ کیلومتری آن بدست آمده بود، استفاده می‌کرد.

در مرحله بعدی جوامع مختلف هریک در تولید نوعی
 خاص از اجناس جهت مبادله و نیز بعنوان وسیله پرداخت در
 برابر محصولات اقوام دیگر، نیسخر می‌یافتند: شیرهای سنگی،
 نگه‌های نمک، ظروف سفالین و رداهای ساخته شده از
 پوست درخت نمونه‌ای از آنها هستند. بعدها، گروههایی که
 در ام تجارت تخصص یافته بودند در میان این جوامع پدیدار

شدند و دهها و حتی صدها کیلومتر مسافت را برای انجام فعالیت‌های خود می‌پیمودند.
این امر با اقتصاد نهاتری که در آن کالاها مستقیماً و بدون هیچ واسطه‌ای مبادله می‌شوند، تفاوت بسیاری دارد. بسا اینحال پیدایش یک نظام عینی جهت سنجش ارزش هنوز بسا محدودیت روبرو بود و قیمت کالاهای مورد مبادله در درجه اول بیانگر نوعی رابطه اجتماعی بین افراد و جوامع بود و بازار هنوز نیروی محرکه پیدایش نظام پولی بسه شمار نمی‌رفت.

اولین سکه‌ها

بکارگیری پول با توسعه کشورها رشد سریعی پیدا کرد زیرا از این طریق مازاد ثروت بسدست آفنده از استعمار اسراء بردگان یا دهقانان و دارایی‌های حاصل از تجارت و غارت مردم کشور همسایه بکار گرفته می‌شد. معیارهای باج و خراج و مالیات‌ها بتدریج مشخص شدند و درجه‌بندی روش‌های پرداخت جهت امور تجاری در بازارها و بنادر آغاز شد. در میان طیف وسیع کالاهایی همچون قطعات پارچه و دانه‌های کاکاوی امپراتورهای مایا و آزتک، صدف و طلا، پادشاهان آفریقا، شمش‌های فلزی لوییایی شکل شهرهای یونان، میله‌های آهنی حتی‌ها، جو و گندم بین‌النهرین، گیشدم و مس مصر و ابریشم چین که در جوامع کهن از آنها بعنوان پول استفاده می‌شد، سکه از ارزش خاصی برخوردار است زیرا که استفاده از آن تا به امروز تداوم یافته است. در ابتدا، سکه فقط یک شکل از انواع پول فلزی رایج بود. در چین، قبل از رواج سکه و حتی بعد از معمول شدن آن در اواخر قرن چهارم قبل از میلاد نمونه‌هایی از چاقو و بیلمچه در اندازه‌های کوچک بعنوان پول به کار می‌رفتند. در قرن هفتم قبل از میلاد در آسیای صغیر و یونان که در بعضی از شهرهای آنها هنوز از شمشهای فلزی لوییایی شکل استفاده می‌شد، اولین سکه‌ها ضرب شدند. در هند از همان دوره بسا هنگام پیدایش سکه در آنجا یعنی قرن چهارم قبل از میلاد، شمش‌های کوچک نقره‌ای، که اشکال مختلفی بر روی آن حک شده بود، بعنوان پول رایج به کار می‌رفتند.

پرتوهای پولی

از بالا به پایین: چنگ‌سری با دو گاور، سکه‌ست در اشمه‌ای مقدونی (از اوایل قرن ششم ق م)، سکه نقره‌ای متعلق به ناحیه هند در مقدونیه که محل تولید شراب بود قرن ششم (قرن پنجم ق م)، سکه‌سه در اشمه‌ای متعلق به کار تاز در قرن چهارم ق م، که روی آن اسب و پشت آن درخت نخل است. الهه طبیعت و دولین (روی سکه) و اراپا ۲ اسبه (در پشت) سکه در اشمه‌ای متعلق به ناحیه سیراکوز (حدود ۴۰۰ ق م)، سر دو قوچ و یک جفت دولین، سکه نقره‌ای متعلق به شهر یونانی فوکیس (حدود ۲۷۰-۲۶۰ ق م).

نفوذ یونان

شهرهای یونان باستان در تاریخ ضرب سکه نقش مهمی ایفا کرده‌اند. در طول قرن‌ها سنت سکه‌شناسی به طور مستقیم و یا توسط شبکه پیچیده‌ای از حیطه‌های نفوذی به نحو گسترده‌ای انتشار یافت. برای مثال به دنبال فتوحات اسکندر کبیر در خاور نزدیک، سپاهیانش فزات گرانها را از خزانه فرمانروایان آن خارج کردند و سکه‌های یونانی در کشورهای مدیترانه در سطح وسیعی توزیع شد.

رومی‌ها که مانند اقوام اتروسکا از ستمشهای برتری استفاده می‌کردند، در قرن سوم قبل از میلاد، تحت تأثیر شهرهای یونانی جنوب ایتالیا اولین سکه‌های خود را ضرب کردند. استعمارگری رومیان به استفاده‌ای چنان گسترده از مسکوکات منجر شد که تا زمان گسترش مستعمراتی اروپا در قرن نوزدهم و اوائل قرن بیستم بی نظیر بود.

در ورای مرزهای شرقی امپراتوری روم بین خراسان و بین‌النهرین، سلسله ساسانیان نیز به سنت سکه‌شناسی خود که نشانگر تأثیر پذیری زیادی از سنت یونانی (هلنی) بود، پایبند بودند و این رسم توسط پارت‌ها که امپراتوری آنها (تأسیس بین قرن سوم و دوم ق م) در اوج فرمانروایی خود، از فرات تا افغانستان را در بر می‌گرفت انتقال یافت و در زمانی که سنت رومی در اروپای مسیحی رایج بود سکه‌های

به سکه طلا که به تئیس الهه اتنا
تئیس یافته و در دوره حکومت
اسکندر (۳۲۳-۳۳۶ ق م).
ضرب شده است. سمت چپ
سکه‌های طلای
رومی و سزانیس از روم شرقی.
صفحه مقابل، سکه طلای یونانی
که لایرنت گنوسوس واقع
در کرت را نشان می‌دهد (حدود
۴۵۰ ق م).

شوشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
مجمع علوم انسانی

فرآیند مشابهی نیز در هند که در معرض امواج نفوذ یونانیان چه بصورت مستقیم یعنی ورود سپاهیان اسکندر و ارتباط با امپراتوری روم و چه غیر مستقیم از طریق استعمارگری مسلمانان و اروپاییان قرار گرفته بود، رخ داد.

اهمیت آیینی مسکوکات

در هیچک از این تمدن‌ها، سکه بلافاصله نسبت به سایر روشهای پرداخت که همزمان با آن و در کنار آن وجود داشت، به عنوان یک وسیله پولی ارجح شناخته نشد. صفحات فلزی کم و بیش متفوش در تمام موارد بکار برده می‌شد و دست به دست شدن این صفحات تنها یک نقل و انتقال ساده تجاری محسوب نمی‌شد بلکه می‌توانست نشانه نوعی رد و بدل کردن هدایا و یا حتی دادن باج و خراج شمار رود. به این ترتیب اولین سکه‌های شهرهای یونانی فقط به منظور جوایبگویی به نیازهای تجاری ضرب شد؛ به این سکه‌ها پیش از آن بها داده می‌شد که برای پرداخت قیمت کالا‌های روزمره در بازار بکار رود و در داد و ستدهای راه دور نیز که اغلب از طریق دریا صورت می‌گرفت خود کالاها وسیله پرداخت به‌شمار می‌آمدند. پس نقش اولیه این سکه‌ها چه بود؟ چنین به نظر می‌رسد که این سکه‌ها در ابتدا در یونان برای معاملات درون شهری و بین شهری بکار می‌رفتند و مهم‌تر از آن نقشی سیاسی و مذهبی داشتند.

بهرحال این وظیفه دوگانه مسامی در راه استفاده از مسکوکات برای تجارت محسوب نمی‌شد. از زمانهای بسیار گذشته که تجارت در زمینه‌های سیاسی و اجتماعی از مفهوم خاصی برخوردار بود، فلز بکار رفته در این سکه‌ها، خود هدف داد و ستدهای راه دور قرار می‌گرفت. سکه به واسطه دارا بودن وزنی معین و قابلیت تقسیم قطعات فلزی به واحدهای کوچکتر و توزیع آن بین جوامع مختلف با ستهای گوناگون، انعطاف‌پذیری آن را یافت که به تدریج به عنوان روش مورد قبول برای داد و ستد و پرداخت مالیات شناخته شود.

سکه‌های منقش به تصاویر خدایان و حکام نقش عمدتاً سیاسی خود را تا دوران روم حفظ کردند و در این دوره از ضرب سکه به‌منظور بزرگداشت مسابقات ورزشی عمومی و با لشکرکشی‌ها نیز استفاده شد.

مفهوم ندری و آیینی سکه تا به امروز به قوت خود باقی است. به طوری که در زمان حاضر نیز سکه را در پسی ساختمانها و پلها دفن کرده و با به‌عنوان هدایای ندری به درون چشمه و با جام می‌اندازند تا بصورت نمادین به عقد ازدواج تحکیم بخشدند و یا اینکه در دهان یا مشت مردگان قرار می‌دهند تا در آخرت قادر به پرداخت دیرین خود باشند.

ژان میشل سروه، اقتصاددان فرانسوی است که رشته‌نور دلاله او هم‌اقل پرله است کتاب‌های سکه‌شناسی: معن و مبدأ پول (۱۹۸۲) و آیین‌های اقتصادی در انقلاب (۱۹۶۳، ۱۹۶۴، ۱۹۸۸) از اوست که هر دو توسط انتشارات دانشگاه لوند در فرانسه منتشر شده است.